

Győztes vesztesek

Az elmúlt negyedszázadban Magyarországon három, egymással egybefüggő rendszerszintű változás ment végbe. A rendszerváltás, a globalizáció és az információs társadalmi átmenet egyaránt kihatott a gazdasági, társadalmi és a kulturális alrendszer egészére. Az írás ezen rendszerszintű változások mentén mutatja be a 15-29 évesekre vonatkozó nagymintás ifjúságkutatások eredményeit. Az ifjúság átfogó megismerését célzó nagymintás ifjúságkutatás arra is alkalmas lehet, hogy megvizsgálhassuk a digitális megosztottságot és az ehhez kapcsolódó hátrányos helyzetet ebben a speciális, sokszor az információs társadalmi átmenet nyerteseiként azonosított csoportban.

Kulcsszavak: fiatalok, információs társadalom, penetráció, hátrányos helyzetűek, digitális megosztottság

Szerzői információ:

Székely Levente, Ph.D. 1979-ben született, Kolozsváron. Tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, valamint a Budapesti Corvinus Egyetemen végezte. A Kutatópont kutatási igazgatója, a Budapesti Corvinus Egyetem Magatartástudományi és Kommunikációelméleti Intézet tudományos munkatársa. 2012-től a nagymintás ifjúságkutatás (Magyar Ifjúság 2012; Magyar Ifjúság Kutatás 2016) kutatásvezetője. Mintegy félszáz tudományos publikáció (folyóiratcikkek, könyvfejezetek, jelentések) és kb. ugyanennyi, főként online cikk önálló, vagy társszerzője. Kutatási területei: médiafogyasztás, új média, ifjúságügy, oktatásügy, információs társadalom, pénzügyi kultúra, stb. Legutóbbi szerkesztett munkái a Negyedszázad és a Fókuszpontok című tanulmánykötetek (2016).

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Székely Levente, „Győztes vesztesek”.

Információs Társadalom XVII, 2. szám (2017): 53–68.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XVII.2017.2.4>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Győztes vesztesek – az információs társadalom ifjúsága

Az ifjúságra vonatkozó hétköznapi megismerés jellemzően sztereotip, idealizált és medi-
atizált. Általában elmondható, hogy a társadalom fiatalokkal kapcsolatos hétköznapi meg-
közelítését erős érdeklődés jellemzi, sokszor sommás megállapításokkal tarkított
értetlenség és rendszerint aggodalom kíséri.

Gyakran a hétköznapitól lényegesen különböző tudományos megközelítésből fakadó
következtetések is lehetnek – a hétköznapi érdeklődéshez és megítéléshez hasonlóan –
szélsőségesek. Prensky (2001) például digitális bennszülöttekről beszél, akik egyértelmű
nyertesei az információs társadalom korszakának szemben az idősebb generációkba tartozó
digitális bevándorlókkal. Zimbardo (2016) ugyanakkor erősen pesszimista képet fest ko-
runk ifjúságáról, elsősorban a fiatal férfiakról, akiknek az identitását értékelése szerint
egyenesen tönkretette a technológiai fejlődés. Az a technológiai fejlődés, amit Prensky
egyértelműen az új generáció versenyelőnyeként értékel. A két kiragadott példán kívül
számos más tudós, kutató is (például Key, Hertz, Hurst, Turkle stb.) erőteljes megfogal-
mazásokkal él, amikor az ifjúság helyzetét értékeli. Mindebből látható, hogy az *objektív*
megközelítések mentén is könnyedén érvelhetünk szélsőséges értékítéletek mellett, ál-
líthatjuk azt, hogy győztesek, ahogy azt is, hogy vesztesek. Valójában mindkét állítás igaz
lehet, de önmagában mindkettő túlságosan leegyszerűsítő, a valóság – ahogy rendszerint
– bonyolultabb.

Vesztesekből győztesekké

Az elmúlt negyedszázadban Magyarországon három jelentős rendszerszintű változás ment
végbe, amelyek alapvetően átalakították a fennálló viszonyokat. Ez a három rendszerszintű
változás a rendszerváltás, a globalizáció és az információs társadalom paradigmája. Habár a
hangsúlyaikban más-más területeket nagyítanak ki, de – és ezért tekinthetők rendszer-
szintűnek – egyaránt értelmezhetők gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozásban.

A gazdasági alrendszer tekintve a rendszerváltás a szocialista tervgazdaság helyett a
kapitalista modellt hozta, a globalizáció a globális viszonyokba való betagozódást, míg az
információgazdaság, az információalapú termelés és fogyasztás logikáját. A társadalmi struk-
túrát tekintve a rendszerváltás a társadalmi különbségek növekedését, az új gazdasági elit
kiemelkedését és más csoportok tartós leszakadását, a globalizáció az önmagukban létező
közösségek megszűnését, népességmozgásokat hozott, míg az információs társadalom a
nem lokalitáson alapuló közösségek szervezése mellett, a meglévő törésvonalakon új, di-
gitális megosztottságokat épített. A kulturális alrendszerben a rendszerváltást követően
kiépültek a demokratikus folyamatok, megerősödtek a fogyasztói társadalom értékei, a
globalizáció a neoliberalizmus ideológiáját terjesztette ki, az információs társadalom para-
digmája a digitális kultúra megjelenéséhez vezetett.

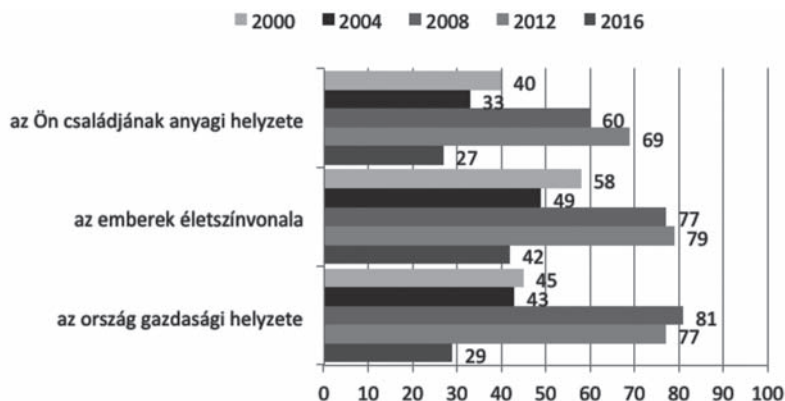
A rendszerváltás vesztese az ifjúság

Magyarország és a volt szocialista országok számára a rendszerváltás megregető erejű sokként hatott, amely a makrofolyamatokat és a mindennapi élet mikroterületeit egyaránt átalakította. A gazdaság szerkezetváltása a munkaerő kapitalista kihasználása a teljes foglalkoztatás megszűnését, a keresetek reálértékének csökkenését, a munkanélküliség állandósulását hozta magával. A rendszerváltás és az azt követő néhány év munkapiaci sokkja, ahol közel másfél millió munkahely szűnt meg, a munkaképes korúak közül a legidősebbeket és legfiatalabbakat érintette leginkább. Így az ifjúság nagyobb részének a rendszerváltás nem lehetőséget, hanem további nehézséget hozott. Nem elsősorban az 1989-1990-ben zajló szerkezetváltás oka az ifjúság problémáinak, hanem már az államszocializmus utolsó évtizedében kiteljesedő gazdasági válság, illetve az állam esélyteremtő funkciójának csökkenése, ezáltal a családi erőforrások nagyobb szerepével a különbségek növekedése. A rendszerváltás ifjúsága forráshiányos szocialista oktatási rendszerben tanult és szerezte meg végzettségét, majd tapasztalta meg a kapitalista munkanélküliséget a teljes társadalom átlagán felüli mértékben. Összességében Gázsó és Laki (2004) szerint az újkapitalizmus egyik legnagyobb vesztese az ifjúság lett, amelyet az ifjúsággal foglalkozók általában megerősítenek.

Az első nagymintás ifjúságkutatás adatbázisán végzett, az ezredforduló ifjúságának rétegződését bemutató munkában a rendszerváltozás hatásai állnak középpontban. A klaszteranalízis segítségével megalkotott csoportok három rétegbe sorolhatók, amelyek a rendszerváltás hatásai szerint különböztethetők meg, nyertesekként, köztes helyzetűekként és vesztesekként azonosíthatóak. A csoportosításból kiderül, hogy a lakóhely urbanizáltsága fontos paraméter, a falvakban élő fiatalok gyakran kerültek a vesztesek közé (deprivált falusi férfiak; perspektíva nélküli falusi tanulók; hagyománytisztelő, deprivált falusi nők; perspektívátlan, pénzhajhász falusi férfiak; tradicionális, vallásos falusi nők).

Összességében a nagymintás ifjúságkutatások tapasztalatai azt mutatják, hogy a 15-29 évesek tartósan negatívan ítélik meg „az elmúlt évtized” történéseit. Igaz ez mind a család, mind általában a társadalom tekintetében, de így van ez az ország gazdasági helyzetével kapcsolatban is. A 2000 és 2012 között felvett négy hullám adataira tekintve láthatjuk, hogy az évtizednyi távolságban a rendszerváltástól a millennium idején az ország gazdasági helyzetét majd minden második (45 százalék) fiatal, általában az életszínvonalat hattizedük (58 százalék) látta negatívan a tíz évvel azelőttivel összehasonlítva. A gazdasági helyzet javulásának, az uniós integráció megvalósulásának nyomait láthatjuk a 2004-es javuló adatokban, a kiábrándultságot és a globális pénzügyi majd gazdasági válság hatásait a 2008-as és a 2012-es adatokban. A 2016-os kutatás első eredményeit (Székely és Szabó 2017) látva nagyfokú javulást rögzíthetünk a fiatalok múltszemléletében. Jelentősen növekedett azok aránya, akik kifejezetten pozitívként látják az elmúlt 10 évet és óriási léptékváltozást mutatkozik meg azok arányában, akik szerint romló tendenciák jellemezték az elmúlt évtizedet. Az ezredforduló óta eltelt tizenhat évre a fókusz tágításával úgy is tekinthetünk, mint egy alapvetően pozitív folyamatra, amelyet a válság félbeszakított. A jelentős különbségeket értékelhetjük akként is, miszerint az alapvetően pozitív tendencia a válságot követően az eredeti léptékhez visszatért.

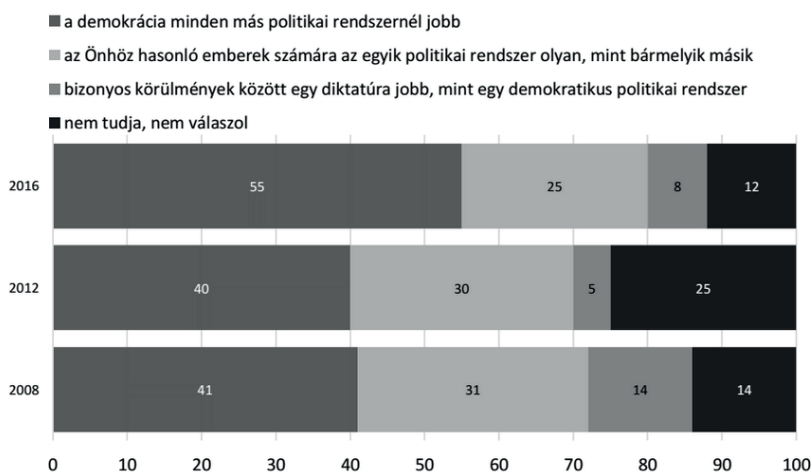
A nagyfokú javulás ellenére a rendszerváltás óta eltelt évtizedeket alapvetően semlegeseként, de inkább negatívan ítélik meg a fiatalok, amennyiben részletezni kívánjuk, elsősorban az anyagi biztonság szempontjából éreznek így. A kérdéskört részletesebben vizsgáló 2012-es

1. ábra: Mindent egybevetve, véleménye szerint az elmúlt 10 évben hogyan alakult...? – „romlott” kategória (forrás: nagymintás ifjúságkutatások)

adatok tanúsága szerint a vizsgált 10 szempont közül hét esetében találták jobbnak az előző (Kádár) rendszert, mint a mostanit. Ezek jórészt olyan szempontok, amelyek a kiszámíthatóságot, a mindennapi anyagi biztonságot jelentik meg. Azon szempontok esetén, amelyek nem ebbe a körbe tartoznak, mint a felsőoktatásban való részvételi lehetőség, a szabadságjogok vagy a szórakozási lehetőségek a mostani rendszer megítélése a kedvezőbb.

A nagymintás ifjúságkutatások tapasztalata, hogy a rendszerváltás előtti kiszámíthatóság azon fiatalok gondolatvilágában is tovább él, akik maguk nem emlékezhetnek rá, hiszen nem éltek még vagy túl fiatalok voltak ahhoz, hogy összetett benyomásaik legyenek. Habár az olyan demokratikus értékek, mint a szabadságjogok a mostani rendszerben jobban érvényesülnek, a fiatalok szerint a demokrácia csak a 15-29 évesek valamivel több mint fele szerint jobb minden más politikai rendszernél. A megkérdezettek harmada kívül helyezi magát, illetve viszonylagosként értelmezi a demokratikus-diktatórikus politikai berendezkedést.

2. ábra: A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez? (forrás: nagymintás ifjúságkutatások)

Globalizációs trendek

A vállalatok és a pénzpiacok átszerveződésének eredményeképpen kialakuló globalizáció nem a gazdaság saját terméke, hanem a piacok érdekében fellépő pénzügyi intézményeké és kormányoké (Castells 2006). A globalizáció összekapcsolódás, kulturális homogenizáció, a globális ízlések vagy, ahogy Hall (1997) mondja a kulturális hibridek kialakulásának világa. A globalizáció olyan folyamat, amely az egész világra vonatkozik, nincs tekintettel a nemzeti határookra, új módon köt össze közösségeket.

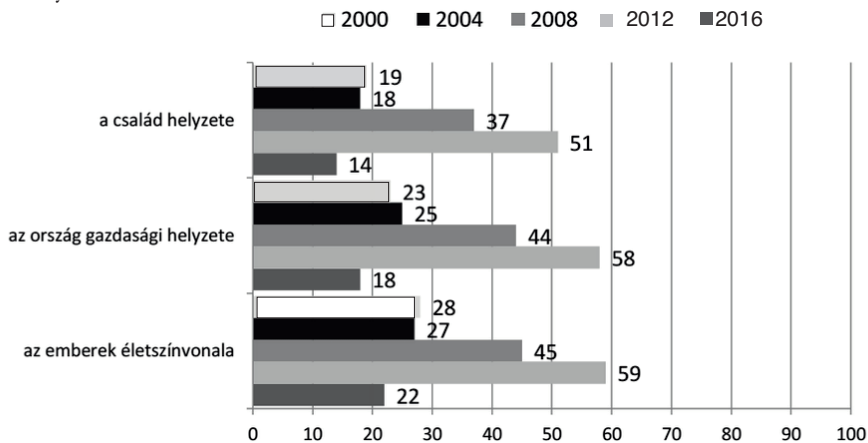
Magyarországon a rendszerváltást követően kialakuló kapitalista, fogyasztói társadalom értékrendszere jelentős hatással volt a fiatalok egész életére, a gazdasági helyzetüktől fogva a kultúra- és médiafogyasztásukig. Habár a magyar piacgazdaság fejlettségében elmarad a nyugati országokétól, így a magyar fiatalok pénztárcája is soványabb európai társaikénál, ugyanakkor a kínálati oldalon több a hasonlóság, mint a különbözőség, ugyanazok a világmárkák, nagyon hasonló, jól körülhatárolható igények, hasonló trendek, gyökeresen eltérő lehetőségek jellemzőek (Székely 2008). Somlai (2011) ezt úgy fogalmazza meg, hogy az ifjúsági kultúrát a média közvetítésével globális sztenderdek alakítják. Már a kilencvenes években is a média irányította a (szub)kultúra-képzést, napjainkban már amolyan „lapangási időszak” sincs – az azonnliság jellemző, amelyet alapvetően a posztmodern médiakörnyezet tesz lehetővé (Muggleton alapján Guld 2012).

A globalizáció hatásait Magyarországon leginkább a fogyasztás, azon belül a médiafogyasztás területén érhetjük tetten. Már a nagymintás magyarországi ifjúságkutatások korábbi hullámai is részletesen foglalkoztak a fiatalok médiafogyasztásával és azon belül az internet szerepével. Általában megfigyelhető, hogy a nagymintás ifjúságkutatások célcsoportjának tekintett 15-29 éves korcsoporton belül is jelentős különbség van az egyes korosztályok között. Mindazonáltal a magyarországi 15-29 éves fiatalok már egy évtizeddel ezelőtt is egységes és megkülönböztetett helyzetben voltak. Ez a különleges helyzet világosan megmutatkozott a nemzetközi hozzáférési és használati indexekben, ahol Magyarország – a lakosság egészét tekintve – rendre rosszul szerepelt, ugyanakkor a korosztályos bontások szerint az ifjúság már egy évtizede is együtt mozgott a globális trendekkel (Székely 2007). Mindez az addig ismert médiastruktúra átalakulását tette kézzelfoghatóvá. *„A televízió uralta mediavilág pozíciói meggyengültek, a változást a fiatalok eltérő médiafogyasztási szokásai indukálják, ahol az internet szerepének növekedése elsősorban a televízióknak, illetve az újságolvasásnak teremt komolyan veendő konkurenciát”* (Székely 2007: 90). Ami egy évtizede még konkurenciát jelentett ma már az uralkodó médiumot jelenti, a legfrissebb nagymintás ifjúságkutatásból kiderül, hogy a napi internetezők aránya jelentősen meghaladja a napi tévénézőkét.

Már egy évtizeddel ezelőtt is látható volt, hogy a változás nem csupán a fogyasztási szokásokban, de a fejekben is megtörténik. A médiumok (könyvek, televízió, rádió és nyomtatott lapok) fontosságának megítélésével kapcsolatban általában megfigyelhetőek kisebb-nagyobb különbségek a fiatalok és az idősebbek között. Mindazonáltal az internet fontosságának megítélése a leginkább szélsőséges, a fiatalok sokkal fontosabbnak tekintik az internetet, mint az idősebbek, olyannyira, hogy az életkort tekintve szinte tökéletes linearitásról beszélhetünk (Székely 2006). A mából (2017) visszanézve megállapíthatjuk, hogy az internet szerepének felértékelődése már egy évtizede tudatosult. Az azóta eltelt

időben az internetnek, mint információforrásnak a fontossága – méréseink szerint – tovább növekedett, míg a hagyományos média – a televízió kivételével – erőteljesen veszített fontosságából. Az internet információforrásként – és tegyük hozzá, a szórakozás forrásaként – való felértékelődése a tér és az idő szerepének átértékelésével egyben a globalitásnak is a jelképe. Ugyan a globalizáció nem az internettel indult és hatása nem csupán az Y generációra és a fiatalabbakra terjed ki, de globális szocializációs közegként innen számítva értékelhetjük. A globalizáció a fiatalok számára is kézzelfogható formában jelent meg az uniós csatlakozással. Az (érzékelt) egzisztenciális problémák ellenére a 2000-ben, még az európai integráció legfontosabb része előtt álló ország ifjúsága meglehetősen bizakodó volt. A fiatalok kétharmada az uniós csatlakozástól inkább javulást várt, mindössze a megkérdezettek 3-4 százaléka számított egyértelműen negatívumokra, a többség egyértelműen pozitív vagy vegyes várakozásokkal jellemezhető (Laki et al. 2001).

A nagymintás ifjúságkutatás legfrissebb eredményeiből – összehasonlítva a későbbi hullámokkal – kiderül, hogy a fiatalok 2016-ban tekintettek legkevésbé negatívan a jövőre. A család és az ország jövőbeli helyzete, illetve az emberek életszínvonala 2000-ben a megkérdezettek ötöde-negyede számára volt borús. 8 évvel később közel minden második fiatal fogalmazott úgy, hogy várhatóan romlani fog a helyzet, míg 12 évvel az ezredforduló után a megkérdezettek közel hattizede vélekedett így. 2016-ban óriási fordulatot tapasztalhatunk – mint azt a Székely és Szabó (2017) által szerkesztett gyorsjelentés mutatja – minden vizsgált kérdés esetében töredékére esett vissza a szkeptikus jövőképpel bíró fiatalok aránya.

3. ábra: Ha a jövőre gondol, mit tart valószínűnek a következő 10 évben hogyan fog alakulni...? – „romlik” kategória (forrás: nagymintás ifjúságkutatások)

Információs trendek

Az ipari társadalmak után kifejlődő új szerkezet, amelyet Bell (2001) posztindusztriális társadalomnak, vagy Castells (2006) hálózati társadalomnak mások információs társadalomnak neveznek az egész világot érintő és átható, a napjainkban is zajló gazdasági – társadalmi –

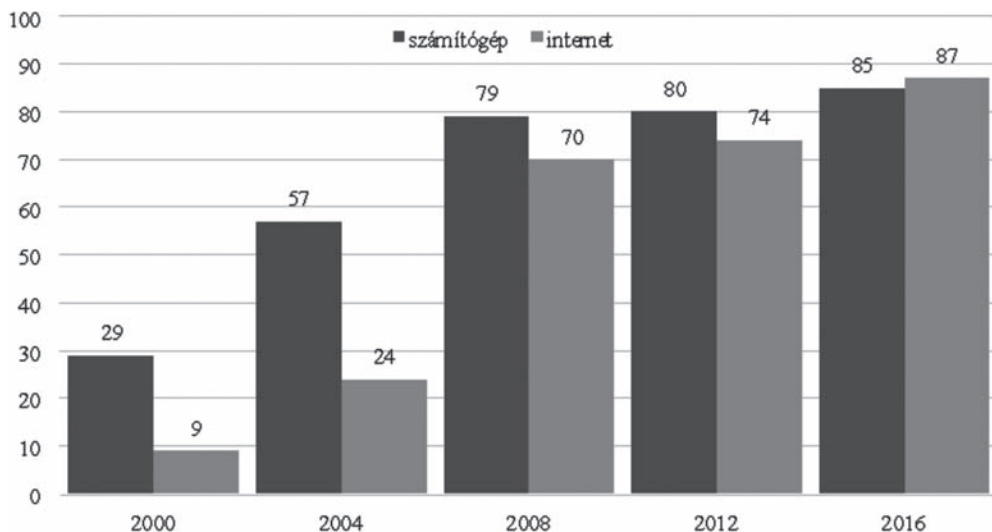
kulturális átalakulás. Ebben a szerkezetben az infokommunikációs technológiák jelentik a legfontosabb fizikai erőforrást, míg az emberi tudás a legfontosabb humán tényező és az információ a legfontosabb jószág. Az információs korszak egyedi kultúrája a digitális kultúra. A digitális kultúra elmúlt negyedszázadának magyarországi történetét tekintve öt nagyobb szakasról beszélhetünk: 1. Hőskorszak (1990-1995); 2. Modemes korszak (1995-2000) 3. Web 1.0 kora (2000-2005); 4. Szélessávú internet kora (2005-2010); 5. Poszt-Pc korszak (2010-) (Rab 2016). Az infrastrukturális fejlődés mögött alapvető viszonybéli változásokat is rögzíthetünk a nagyjából egy emberöltőnyi idő alatt. Míg korábban a digitális kultúra másodlagos, a hagyományos kultúra online leképeződését jelentette pusztán, ma már jellemzően a digitális kultúra termékenyíti meg és alakítja át a hagyományos viszonyokat. Ennek nyomait látjuk a makrostruktúrában például a média átalakulásában, de a mikrovilágban, így a mindennapi tevékenységeinkben egyaránt.

Nagyjából egy évtizeddel ezelőtt Magyarországon is regisztrálhattuk az internet szerepének felértékelődését elsősorban a fiatalok körében. A World Internet Project 2004-es magyarországi adatain vizsgálódva megfigyelhettük, hogy a televízió uralta médiafogyasztás két egymásra épülő kihívással találkozik, az egyik az internet általában, a másik az új generációk belépése. Az internethasználók körében a médiafogyasztást már az ezredfordulót követően sem kizárólag a televízió dominálta, a tájékozódásban és a szórakozás tekintetében is felzárkóztak a világháló tartalmai. Az életkor tekintetében ugyanekkor egy fontos töréspontot is megfigyelhettünk: a 70-es évek végén születettek körében megdőlni látszott számos sztereotípiá, amely az ifjúság médiafogyasztásához kapcsolódott (Pintér és Székely 2006). Ez a töréspont a digitális korban szocializálódott Y generáció számításának korszakhatára is egyben, ugyanis a fiatalok médiafogyasztása mind az adott médium előtt-mellett eltöltött idő, mind a fogyasztás gyakorisága mentén lényegesen különbözik – sok esetben az uralkodó sztereotípiákkal meghazudtolva – az idősebb korosztályokétól.

A fenti korszakolásra tekintve is láthatjuk, hogy rövid idő alatt is jelentős változások következtek be, amelyek nem hagyták érintetlenül az ifjúságot (sem). Az ezredfordulót követő években bár a televízió szerepe továbbra is meghatározó (2012-ben a fiatalok kilenczede állítja, hogy szokott televíziót nézni) az internetezés egyre fontosabb médiummá válik. 2012-ben a fiatalok körében tapasztalható 83 százalékos internetező arány magasabb, mint a teljes népesség esetében, ahol ez 65-70 százalék¹ körülire tehető. Hasonlóan a használathoz az otthoni hozzáférés is folyamatosan növekedett az elmúlt években. Az ezredfordulón mindössze a 15-29 évesek egytizede (9 százalék) fért hozzá az világháléhoz otthonában, míg 2016-ban közel kilenczetedük (87 százalék). Érdemes megfigyelni, hogy 2016-ra az otthoni internet-hozzáférések megkezdték leválásukat a korábbi hordozójukról a számítógépekről, és már több internetkapcsolat található a fiatalok otthonaiban, mint számítógép.

A nagymintás ifjúságkutatások tapasztalatait összegezve Nagy (2013a) megállapítja, hogy a fiatalok esetében kevésbé beszélhetünk szabadidő-társadalomról. A nem intézményesített fiatalkori szabadidőben egyre fontosabbá válik az elektronikus média, így a képernyő-társadalom meghatározás sokkal jobban illik a mai fiatalokra, ugyanis életük jelentős részét televízió, számítógép és mobileszközök képernyői előtt töltik. És ezek közül

¹ Forrás: Kutatópont, KSH, NRC, TNS-Milward NOK, Mediameter

4. ábra: Számítógép- és internet-hozzáférés (nagy mintás ifjúságkutatások)

egyre nagyobb teret kapnak a digitális kultúra eszközei, a legfrissebb adatokból kiolvasható, hogy a napi internetezők aránya (88 százalék) már jelentősen meghaladja a napi tévénézők arányát (63 százalék) (Székely és Szabó 2017).

Győztesek és vesztesek

Számos kutatás megerősítette azt a felismerést, hogy a digitális egyenlőtlenség a hagyományos egyenlőtlenségek mentén termelődik, és tovább növeli ezeket. A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok eleve hátránnyal indulnak az információs technológiák ismerete és használata terén is, vagy – másképpen fogalmazva – a meglévő társadalmi különbségekhez nagyon hasonló társadalmi mutatók szerint szerveződik a digitális megosztottság is (Kollányi és Székely 2005). Nyilvánvaló, hogy az úgynevezett digitális szakadék és a társadalmi egyenlőtlenség hagyományos dimenziói kölcsönösen hatnak egymásra és magyarázzák egymást.² Az empirikus kutatások szerint az információs társadalom szempontjaiból

² A digitális szakadék leírásakor legalább két jelenséget kell megkülönböztetni. Egyrészt a hozzáférés és az ellátottság eltéréseiről beszélhetünk, aminek gyakran területi (vidéki területek gyengébb infrastrukturális ellátottsága) vagy anyagi okai vannak. Másrészt azonban azonosítani lehet a használat módjában tapasztalható különbségeket: azok, akik hozzáférnek a világháléhoz, messze nem ugyanúgy használják, sőt, a használat képességében is óriási különbségek vannak. Goldfarb és Prince (2008) kimutatta, hogy a jövedelem és az iskolázottság függvényében eltérően alakulnak a hozzáférési és használati jellemzők. A magasabb jövedelmű és a magasabb iskolai végzettségű csoportokban magasabb a hozzáférés aránya is, a használatlaltal töltött idő azonban negatívan korrelál. A kutatás ezt azzal magyarázza, hogy az alacsonyabb jövedelműek és végzettségűek szabadidejének alternatív költsége (*opportunity cost*) alacsonyabb, vagyis inkább megengedhetik maguknak, hogy sok időt töltsenek a számítógép előtt ülve. Az internettől való távolmaradás okait számos külföldi és hazai kutatás vizsgálta. A kérdés bonyolultságát az adja, hogy társadalmi és egyéni szintű változók egyaránt befolyásolják, hogy kiből lesz felhasználó és ki az, aki teljesen elzárkózik a technológiától. (a lábjegyzet a következő oldalon folytatódik)

hátrányos helyzetű csoportok más (gazdasági, kulturális, társadalmi) szempontokból is rendre hátrányos helyzetűnek bizonyulnak.

A digitális megosztottság kezdeti (mennyiségi) indikátorai mellett ma már egyre többet beszélnek a minőségi különbségekről. Galács és Ságvári (2008) arra hívták fel a figyelmet, hogy a hozzáférés növekedésével már nem az a fontos, hogy ki fér hozzá az internethez és ki nem, hanem hogy ki mit csinál és mit képes csinálni, amikor használja a világhálót, azaz a használat minősége válik a megkülönböztetés dimenziójává. Még ha elméletileg meg is valósulhat a 100 százalékos penetráció, ez nem jelenti a digitális megosztottság megszűnését, hanem inkább a felhasználók között fennálló különbségek válnak egyre fontosabbá.

De nem csak a készségek hiánya, hanem az igények és a szokások is árnyalják a képet. A felhasználók jó része ritkán és keveset használja az internetet, használata beszűkül néhány oldal látogatására, míg mások szinte online élik az életüket – munkájuk, szórakozásuk, és másokkal való kommunikációjuk nagy részét a világhálón élik meg. A használók – nem használók dichotómiára építő digitális megosztottság továbbgondolása abba az irányba mutat, hogy a használat pusztán tényén kívül figyelembe veszik annak jellemzőit, az információs igényeket, azt, hogy a technológia miként segíti az egyéneket a mindennapi társadalmi életben. Ahogy a hozzáférés és a használat egyszerű dichotóm kategóriái kezdik elveszíteni erejüket egyre fontosabbá válnak az olyan alternatív fogalmak, mint a digitális írástudás, a média írástudás (műveltség), vagy az információs írástudás, amelyek többé-kevésbé a használatbeli különbségeket kívánják megvilágítani.

Az egyes fogalmak különböző forrásokból erednek és különbözőképpen használatosak, azonban definícióikban találhatunk számos egyezőséget. A digitális írástudás, vagy digitális műveltség gyakorta használatos a digitális kompetencia szinonimájaként, azaz utal azokra a készségekre és tudásokra, amelyek az infokommunikációs eszközök kezelésének szintjét hivatottak mérni. A Gilster (1997) által alkotott fogalom azonban az eredeti szándék szerint sokkal többet jelentene ennél, többféle írástudást (műveltséget) is átfog. A leszűkített jelentéshez képest tartalmazza az írás, az olvasás és a számolás készségeit; az értő olvasást és a megszerzett információk kritikus kezelését; a könyvtárak használatának készségét; az információforrások (például tömegkommunikációs források) és az információ kritikus mérlegelésének képességét; továbbá olyan beállítódások és képességek is ide értendők, amelyek a technológia nem pusztán eszközszerű használatát feltételezik. A média írástudás vagy műveltség fogalmának meghatározásakor Koltay (2009) Vargára hivatkozik, eszerint a média műveltség annak képessége, hogy a különböző médiumokból származó információkat értelmezzük, feldolgozzuk, megosszuk, tároljuk, megalkossuk, reflektáljunk azokra (Koltay 2009).

A társadalmi-gazdasági jellemzők mellett az egyéni, pszichológia jellegű változók szerepére is érdemes odafigyelni, ami részben a belső ösztönzők, részben pedig a félelmek, gátak összességéből áll össze. Egy, a flamand kamaszok körében végzett kutatás szerint a szociodemográfiai jellemzők mellett a pszichológiai faktoroknak van kiemelkedő jelentőségük a számítógép- és internet használat szempontjából. Meglepő módon, ebből a kutatásból az derült ki, hogy a fiúk és a lányok használata között jelentős különbségek vannak, holott általában az a vélemény, hogy a nemnek inkább csak később, felnőtt korban van szerepe (Broos és Roe 2007).

Az információs írástudás sokféle meghatározása használatos. Burchinal (1976), Behrens (1994) és Bawden (2001) nyomán Rab (2008) az információs írástudásra, mint képességek halmazára utal, ahol három szintet határoz meg: „1. azok a képességek, melyek segítenek megtalálni, és használni az információt; 2. az információ használata a problémamegoldásban és a döntéshozásban; 3. hatékony információkeresés és hasznosítás.” A fenti fogalom-meghatározásokból jól érzékelhető, hogy mindhárom megközelítés az információ megértését, kezelését (kiválogatását) helyezi középpontba és egyfajta hatékonysági mutatóként funkcionál. A különböző megközelítések közül az információs írástudásnak van olyan általánosító ereje, amely képes magába foglalni mindkét másik fogalmat.³

A fiatalok információs társadalmon belüli pozíciójának értékelése során szándék nélkül is azonnal a manapság divatos generációs megközelítéshez jutunk. A ma ifjúságát sokféle névvel és címkével szokás illetni, de leggyakrabban az Y és a Z generáció elnevezéssel találkozhatunk (Székely 2014). Az Y generáció tagjai valahol a '70-es évek vége és a 2000-es évek eleje között születtek.⁴ Az Y generáció az információs társadalom generációja, akik az infokommunikációs technológiákat már gyermekkorukban elkezdik használni, ők a digitális bennszülöttek, akik számára az infokommunikációs technológia természetes dolog. Már a '90-es években születettektől kezdődően beszélhetünk Z generációról egészen napjainkig.⁵ Ez az a generáció, amely nem ismerte a mobiltelefonok és internet nélküli világot, szocializációs közegeiben egytől-egyig végbement az információs társadalom paradigmaváltása⁶ új eszközöket, szokásokat, kultúrát teremtve. Az Y és a Z generáció karakterében egyaránt markánsan jelennek meg az infokommunikációs eszközök és az azokhoz kapcsolódó fogyasztás, egyaránt digitális nemzedékként azonosíthatók. Ebben a tekintetben az Y és a Z generációhoz tartozók az információs társadalmi átmenet győztesei.

A digitális kultúra világának fontossága jól látszik, ha a szabadidő eltöltésére tekintünk. A Magyar Ifjúság 2012 eredményeiből tudjuk, hogy az új csendes generációként (Székely 2014) bemutatott 15-29 évesek körében elsősorban az otthoni szabadidő-eltöltés dominál: az ilyen korú fiatalok 85 százaléka a hétköznapjait leginkább otthon tölti az iskolai, munkahelyi programjai végeztével, a hétvégéken pedig 76 százaléka választja leggyakrabban az otthoni feltöltődést, pihenést egyéb programok helyett. A család (otthon) mellett a legfontosabb szabadidős tevékenység a barátok felkeresése, hétvégéken a kortárs társaság több mint fele kapcsolódik ki ilyen módon. A szabadidős tevékenységeket tehát kevésbé az aktív pihenés jellemzi: döntő többségük internetezéssel, illetve televíziózással foglalkozik, hétvégéken helyezik előtérbe a barátokkal „lógást”, ötödük ugyanakkor nem csinál ilyenkor (sem) semmi különöset, „csak úgy elvan”. A szabadidős tevékenységben

³ Az információs írástudásnak különböző szintjei vannak, ezek Eisenberg és Berkowitz (1990) és Rab alapján a következők: az információs írástudás első szintjén azonosítjuk a feladatot, meghatározzuk a keresett információt, az eléréshez kapcsolható energia befektetést. A következőkben azonosítjuk az információ lehetséges forrásait majd meghatározzuk a keresés irányát. Az információ megszerzése után (fel kell ismerni a keresett információt) annak megfelelő felhasználása (megértés) és új kombinációk létrehozására (beépítés) is sor kerül. Végül a legmagasabb szinten biztosítjuk a feldolgozott tudás tárolását, visszakereshetőségét és későbbi felhasználását (Rab 2008).

⁴ Tapscott 1997-ben megjelent munkájában a net generációt az 1980-tól születetteknek használja.

⁵ A Grail Research 1995 és 2010 között születetteket értelmezi Z generációként.

⁶ Gondoljunk akár a háztartások, akár az oktatási intézmények infokommunikációs forradalmára.

legfontosabb, leggyakrabban használt platform az internet és a televízió – a kettő szinte azonos mértékű szabadidőt tölt ki, hozzávetőlegesen 15-15 órát hetente. És ez nincs másként 2016-ban sem, 77 százalékra a tévénézés, 70 százalékra az internetezés jellemző szabadidős elfoglaltság.

A 2012-es nagymintás ifjúságkutatás részletesen elemzett adataiból nem csak a korai adaptáció figyelhető meg, hanem azonosítható egy leszakadó réteg is. Olyan fiatalok, akik a korcsoportjukhoz, sőt sokszor az idősebbekhez képest is hátrányos helyzetűnek tekinthetők.

Az empirikus tapasztalatokat tekintve az ifjúság helyzete a leegyszerűsítő digitális bennszülött (*digital natives*) fogalomnál mindenképpen bonyolultabb: a 15-29 éves fiatalok mindössze egy részéről mondható el, hogy az internetes generáció „teljes értékű” tagja. Jól látható, hogy ugyan a fiatalok többsége (háromötöde-négyötöde) az elnevezésüknek megfelelően az internetes generációhoz tartozik, szabadidejében médiát fogyaszt, internetezik, okostelefonja van, aktív a közösségi oldalakon, tehát a világgal állandó összeköttetésben éli, élheti mindennapjait. Ez azonban nem adatik meg mindenkinek.

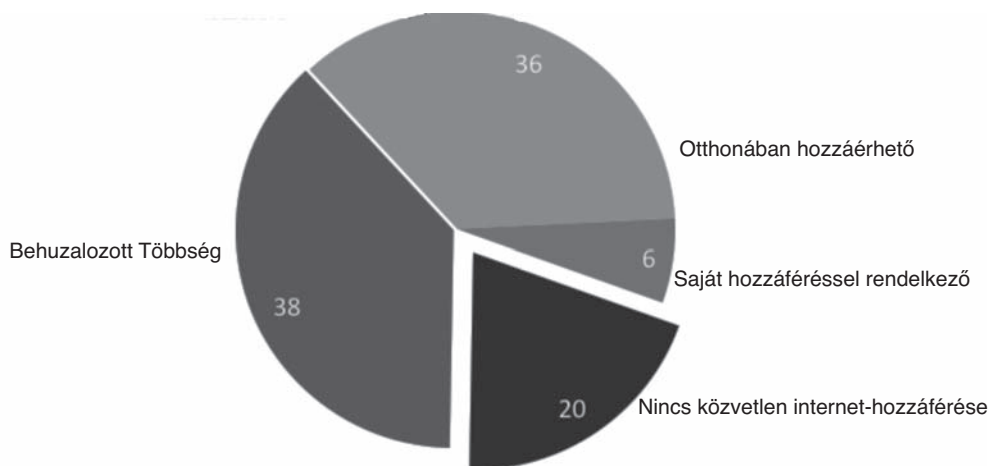
A rogersi diffúziós elmélet szerint az újtók, a korai adaptálók, és a korai többség mellett a társadalom átlagosan 16 százaléka a lemaradók közé tartozik (Rogers 2003). Ők azok, akik az idő előrehaladtával, illetve a belépő többség sodró ereje ellenére sem tudnak (vagy akarnak) az újítás terén – jelen esetben az infokommunikációs eszközökkel és technológiákkal átszőtt világban felzárkózni. Ez a lemaradás a kimaradást is maga után vonja: az okostelefon, az internet hiánya nem csak eszközök hiányát jelenti, hanem a többségtől való elzárkózást is és a más dimenziókban is egyértelmű hátrányos helyzetet eredményez, vagy konzervál.

A 2012-es nagymintás ifjúságkutatás eredményeinek alapján a 15-29 évesek behuzalozottságát vizsgálva kimutatható, hogy a digitális eszközzel való ellátottság hiányzik a megkérdezett 15-29 éves korosztály otthonainak 11 százalékából, míg saját eszköze a megkérdezettek 8 százalékának egyáltalán nincsen.⁷ A közvetlen internet-hozzáférésre korlátozódó vizsgálat még baljósabb képet fest: a megkérdezettek 20 százalékának egyáltalán nincs internet-elérése, sem az otthonában, sem pedig mobil eszközön nem fér hozzá a világhálózathoz⁸.

A kimaradók 51 százaléka fiú/férfi, 49 százaléka lány/nő, 29 százalékuk 15-19 éves, 33 százalékuk 20-24 éves, 25 évnél idősebb a 38 százalékuk. Ugyan korukat tekintve az idősebbek aránya magasabb a körükben, az iskolai végzettségük ezzel éppen fordítottan arányos: a legtöbben (47 százalékuk) legfeljebb 8 osztályt végeztek, további 26 százalékuk érettségi nélküli, negyedük magasabb iskolai végzettségű. A lakóhelyüket tekintve a községben élők aránya kiemelkedően magas: a hozzáférés nélküliek 41 százaléka lakik itt, 34 százalékuk városban, a további 25 százalékuk pedig megyeszékhelyen vagy a fővárosban.

⁷ Vizsgált eszközök a háztartásban: vezetékes telefon; számítógép; internet előfizetés; DVD lejátszó; házi mozi szett; lapostévé. Saját tulajdonú eszközök: okostelefon; mobiltelefon; internet-hozzáférés mobil- vagy okostelefonon; számítógép; tablet; e-book olvasó; digitális fényképezőgép vagy kamera; hordozható zenelejátszó; játékkonzol.

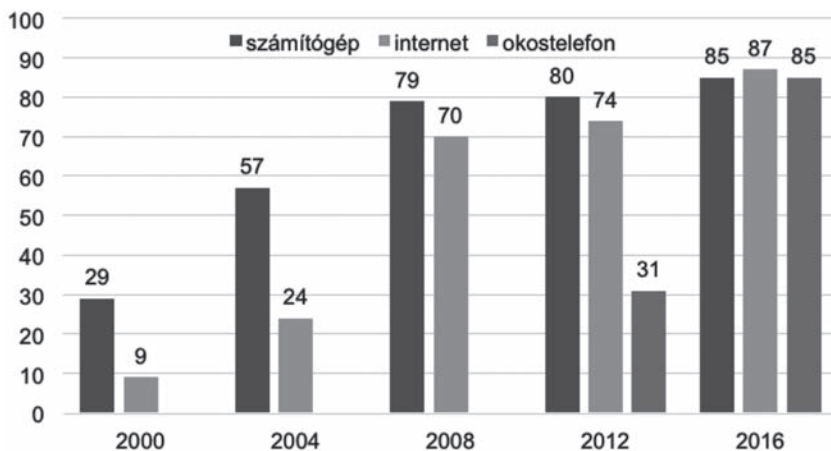
⁸ A mutató következőképpen épül fel: behuzalozott többség, akinek otthon és a mobiltelefonján is van internet-hozzáférése; otthonában hozzáférő, aki csak otthoni internet-hozzáférése van; saját hozzáféréssel rendelkező, akinek csak a mobil eszközön van internet-hozzáférés; nincs közvetlen internet-hozzáférése, akinek sem otthonában sem a mobil eszközön nincs internet-hozzáférése.

5. ábra: Az ifjúság behuzalozottsága (N=8000; Forrás: Magyar Ifjúság 2012)

A fentiek alapján elmondható, hogy egy olyan, halmozottan hátrányos helyzetű csoporttal találkozunk az internet-hozzáférésből kimaradók vizsgálatakor, akik alacsony iskolai végzettségűek, jellemzően kisebb településen élnek, az anyagi helyzetük – saját elmondásuk szerint – nagy többségben kedvezőtlen (72 százalékuk anyagi gondokkal küzd). A marginalizálódók többségénél megfigyelhető rossz társadalmi helyzet zömében átörökített, a nagy többségük szüleinek – mind az (édes)anyjuk, mind az (édes)apjuk – iskolai végzettsége is alacsonynak mondható: mindössze 1-1 százalék a diplomás anyák vagy apák aránya ezen fiatalok körében. Ezeknek a 15-29 éveseknek negyede él olyan háztartásban, ahol hitelt kell fizetniük, a hitelt felvevők 70 százalékának pedig inkább vagy teljes mértékben problémát jelent a hitelek törlesztése (ez az arány a teljes mintában 26 százalékos). 36 százalékuk az alsó-, míg további 34 százalékuk az alsóközép társadalmi csoportba sorolná magát, 34 százalékuk nem tartja megfelelőnek a lakáskörülményeit. A szüleivel még együtt élők fele szeretne elköltözni a szüleitől, de nem tud. Többségük nem tanul és nem is dolgozik. Több mint egyharmaduknak nincsenek barátai sem. Kockázati magatartásuk is magasabb az átlagosnál, 51 százalékuk nem dohányzott még soha (a teljes mintában ez az arány 59 százalék). Alacsony az egyes intézményekbe vetett bizalom a körükben, pesszimista jövőkép jellemzi őket (miszerint romlani fog a jövőben az ország gazdasági helyzete, az emberek színvonala és a saját családja és helyzete is).

A nagymintás ifjúságkutatás legfrissebb, 2016-os adatai megerősítik ezt a képet mind a penetráció trendjének növekedését, mind a leszakadó csoport jelenlétét. A 2016-os kutatás eredményei azt mutatják, hogy a fiatalok túlnyomó többségének otthonában van számítógép (85 százalék) és internet (87 százalék). Mára azonban már nem csupán a számítógép jelenti az internet-hozzáférés eszközét. A fiatalok otthonaiban egyre több, a világháló elérésére képes infokommunikációs eszköz található meg, pl. az internetes csatlakozásra alkalmas televíziókészülék is jelen van minden negyedik 15–29 éves fiatal otthonában, de saját táblagépről is minden negyedik, játékkonzolról minden tizedik fiatal beszámolt. A digitális világhoz kapcsolódás többféle eszközön keresztül is megtörténik, de az infokommunikációs eszközök fejlődésében napjaink legfontosabb trendje az okos-

6. ábra: 15-29 évesek infokommunikációs hozzáféréseinek változása 2000 és 2016 között (nagy mintás ifjúságkutatások)

telefonok megjelenése és nagyléptékű terjedése: 2016-ban már az ifjúság 85 százalékának van saját tulajdonú okoskészüléke.

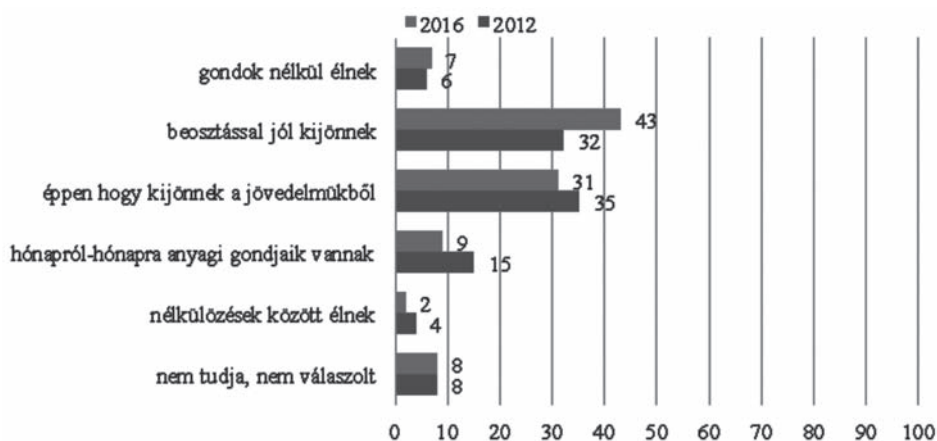
Az okostelefonok penetrációjának látványos növekedése mellett jelentős mértékben növekedett a mobilkészülékeken az internet-hozzáférés mértéke is. 2012-ben csupán minden második mobilhoz tartozott internet előfizetés, a 2016-os adatok szerint már az eszközök 70 százalékára igaz ez. Mindez azt jelenti, hogy a magyarországi 15-29 éves fiatalok többsége számára az internet bármikor elérhető. A nagy mintás ifjúságkutatás 2016-os eredményei szerint 15-29 éves magyarországi fiatalok 88 százaléka tekinthető napi internet-használónak, negyedük gyakorlatilag folyamatosan online van.

A részletesebb vizsgálat felhívja arra a figyelmet, hogy ugyan a fiatalok többsége bevonódott, de jelen van egy olyan réteg is, amely továbbra is kimarad a digitális világból. Csupán a hozzáférést és a használatot tekintve a digitális szakadék legerősebben a regionális elhelyezkedés és az iskolai végzettség szerint mutatkozik meg. Megállapítható, hogy az Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön élők, valamint az alacsony végzettséggel rendelkező fiatalok maradnak el leginkább a magyarországi 15-29 évesek többségétől.

2012-ben a magyar 15-29 éves társadalom közel ötöde volt szubjektív értelemben szegény, azaz olyan, akiknek hónapról-hónapra anyagi gondjai vannak vagy nélkülözések között él. 2016-ra a fentebb tapasztalt trendekhez igazodóan a szubjektív anyagi helyzet megítélése is javult. Az említett két kategóriába a megkérdezettek 11 százaléka sorolta magát.

A 2012-es adatok részletes elemzéséből látjuk, hogy a szubjektív megítélésük szerint szegények csoportjába tartozó 15-29 évesek körében a többséghez képest felülreprezentáltak a nők, az alacsonyabb iskolai végzettségűek és a kisebb településeken élők. Az életkor ilyen szűk korcsoportban (még) nem mutat szignifikáns különbséget.

Míg a magyar felnőtt társadalomban inkább a használat tekintetében találjuk a jelentős különbséget az anyagi szempontból kedvező és kedvezőtlen helyzetben lévők között addig az ifjúság esetében a hozzáférés jelenti a jelentősebb különbséget. Mindez megerősíti azt, hogy az életkornak alapvetően fontos szerepe van az új médiaszolgáltatások

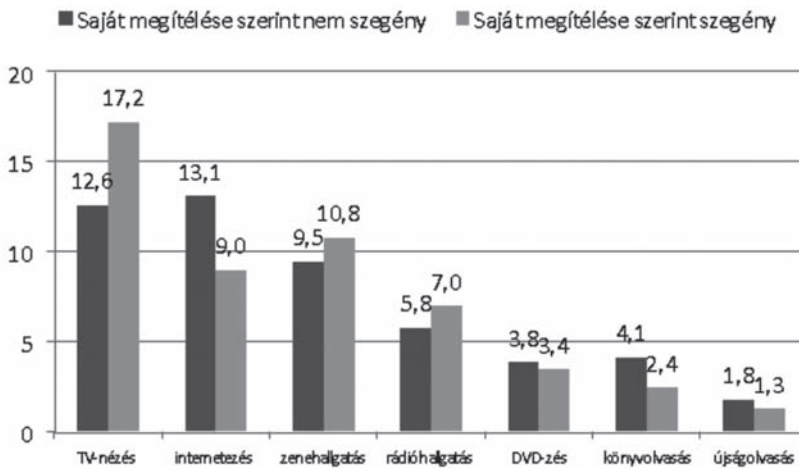
7. ábra: Szubjektív anyagi helyzet
(nagy mintás ifjúságkutatások)

	Saját megítélése szerint nem szegény	Saját megítélése szerint szegény
van otthon számítógép	86%	55%
nincs otthon számítógép	14%	45%
van otthon internet	80%	48%
nincs otthon internet	20%	52%
használ internetet	89%	62%
nem használ internetet	11%	38%

1. táblázat: Szegény és nem szegény 16-29 évesek megoszlása a hozzáférés és a használat tekintetében
(N=8000; Magyar Ifjúság 2012)

elterjedése esetén, hiszen a hozzáféréssel nem rendelkező fiatalok internethasználata is az online tartalmak iránti igényt fejezi ki.

Hasonlóan a felnőtt társadalomban tapasztalt viszonyokhoz a 15-29 évesek esetében is a heti médiafogyasztás tekintetében elkülönülnek a gazdaságilag jobb helyzetben lévő csoportoktól, ugyanúgy a hagyományos elektronikus média dominálja a médiafogyasztásukat. Az anyagi szempontból a legkedvezőtlenebb helyzetben lévő 15-29 évesek online tevékenységeit szemlélve megállapíthatjuk, hogy azokat a már hagyományosnak tekinthető internetes lehetőségeket kevésbé használják ki, mint a felnőtt társadalom tagjai (ugyanakkor azt is hozzá kell tennünk, hogy a kérdőív elsősorban kapcsolattartásra vonatkozó tevékenységekre és nem tartalomfogyasztásra kérdezett rá).

8. ábra: Médiafogyasztás mennyisége (óra/hét) a szubjektív anyagi helyzet (N=8000; Forrás: Magyar Ifjúság 2012)

Zárszó

Empirikus kutatási eredmények szerint a magyar felnőtt társadalom nagyjából ötöde tekinthető szubjektív értelemben szegénynek, azaz olyanak, akiknek hónapról-hónapra anyagi gondjai vannak vagy nélkülözések között él. Ez az arány az elmúlt évek alatt nagyságrendjét tekintve nem változott. Ezzel szemben lassan, de növekedett a digitális világba kisebb-nagyobb mértékben betagozódottak aránya. Általában megállapítható, hogy a kimaradók nem pusztán a digitális jóságok fogyasztásából szorulnak ki, de más területeken is kevesebb jut számukra és azzal, hogy ez a csoport egyre kisebb lesz a hátrányos helyzet is egyre koncentráltabbá válik. Különösen így van ez az olyan, az információs társadalom területén élenjáró csoport esetén, mint az ifjúság. A nagymintás ifjúságkutatás legutóbbi három hullámának (2008, 2012, 2016) tapasztalatai azt mutatják, hogy a legegyszerűbb megosztottságot mutató hozzáférés és a használat tekintetében nagyjából megfeleződött a kimaradók aránya, amely azonban továbbra is másfélszer akkora, mint a szubjektív megítélésük alapján szegények aránya.

Ha arra keressük a választ, hogy egyértelműen győztesek-e mindazok, akik hozzáférnek és használják az infokommunikációs technológia kínálta eszközöket, ellentmondásos eredményre juthatunk. Elgondolkodtató, hogy a magas penetráció mellett van-e relatív előnye a belépésnek, ami tulajdonképpen már nem is innováció sokkal inkább standard. A pusztán hozzáférésre és használatra korlátozódó értelmezés a relatív előnyt már nem képes kimutatni, azonban a kimaradók oldalán a relatív hátrány erőteljesen mutatkozik meg.

Hasonlóan elgondolkodtatóak a legutóbbi (2015-ös) PISA eredmények, amelyekből kiderül, hogy általában rosszabb a 15 évesek szövegértése a digitális szövegek esetében, mint a hagyományos (nyomtatott) szövegeket tekintve (Ostorics et al. 2016).

A használati jellegzetességek tekintetében csak az online közösségi oldalak példáját említve a 2016-os nagymintás ifjúságkutatás eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy a közösségi oldalakat leginkább szórakozásra és információszerzésre használják a fiatalok.

Szórakozás céljából a fiatalok háromtizede (30 százalék) keres fel napi gyakorisággal online közösségi oldalakat. Legalább naponta 22 százalékuk általános információszerzés, míg 16 százalékuk a helyi hírekkel kapcsolatos tájékozódás céljával használja ezeket az oldalakat. Jólal kevésbé jellemző a segítség és tanácskérés (6 százalék), az üzleti kapcsolattartás (5 százalék) és a munkakeresés (3 százalék) (Székely és Szabó, 2017). Tehát a 15-29 évesek túlnyomó többsége az közösségi oldalak könnyed, szórakoztató funkcióit használja leggyakrabban, de jelen vannak azok is, akiket összetettebb, ha tetszik magasabb rendű felhasználási szokásokkal jellemezhetünk. Mindezek a tények azt erősítik, hogy nem feltétlenül jelent előnyt önmagában a használat, ugyanis nem képez a felhasználásban igényességet vagy írástudásbeli jártasságot.

Végül, a teljes kép megrajzolásának igényével feltehetjük a kérdést, hogy nyerhet-e bármit az, aki kimarad? Sherry Turkle (2011) szerint például túlságosan „belehabarodtunk” a technológiába, átadtuk a vezérlést az eszközeinknek, ami elmagányosodáshoz vezet. A technológia új vívmányai képessé tesznek jobban irányítani a figyelmünket a minket érdeklő dolgokra, az állandó bekapcsoltság a társaság érzetét kelti, a világét, ahol sohasem vagyunk egyedül, ahol meghallgatnak minket. Ez azonban csupán illúzió, vallja Turkle, aki szerint a tudatosság hiánya egyfajta társas magányhoz vezet. Azonban az empirikus kutatás szerint ez az állítás legalábbis vitatható, ugyanis a nagymintás ifjúsághoz tartozó részletes elemzése azt mutatja, hogy a kimaradóknak barátból is kevesebb jut.

Irodalom

- Bell, Daniel, „Az információs társadalom társas keretrendszere”, *Információs Társadalom*, 1. évf. (2001) 1. szám, 3-33. old.
- Broos, Agnetha and Keith Roe, “The digital divide in the playstation generation: Self-efficacy, locus of control and ICT adoption among adolescents”, *Poetics*, Vol. 34. (2006) Issue 4-5., pp. 306-317. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2006.05.002>
- Castells, Manuel, *Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. II. Az identitás hatalma*, Gondolat–Infonia, Budapest, 2006.
- Galács Anna és Ságvári Bence, „Digitális döntések és másodlagos egyenlőtlenségek: a digitális megosztottság új koncepciói szerinti vizsgálat Magyarországon”, *Információs Társadalom*, VIII. évf. (2008) 2. szám, 37-52. old.
- Gaszó Ferenc és Laki László, „Fiatalok az újkapitalizmusban”, Budapest Napvilág Kiadó, (2004).
- Goldfarb, Avi and Jeff Prince, “Internet adoption and usage patterns are different: Implications for the digital divide”, *Information Economics and Policy*, Vol. 20. (2008) Issue 1., pp. 2-15. <https://doi.org/10.1016/j.infoecopol.2007.05.001>
- Guld Ádám, *Az EMO Egy kortárs stílusközösség a média kulturális tanulmányozásának tükrében*, Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem, 2012.
- Hall, Stuart, „A kulturális identitásról”, in Feischmidt Margit (szerk.), *Multikulturalizmus*, Láthatatlan Kollégium, Osiris, Budapest, 1997, 60–85. old.
- Nagy Ádám, „Szabadidős tervek és tevékenységek”, in Székely Levente (szerk.), *Magyar Ifjúság 2012, tanulmánykötet*, Kutatópont, Budapest, 2013a, 211-228. old.
- Nagy Ádám, „Szocializációs közegek”, *Replika*, 83. szám (2013b), 93-108. old.
- Kollányi Bence és Székely Levente, „Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok az információs társadalomban”, *Információs Társadalom*, 6. évf. (2006) 2. szám, 48-67. old.
- Koltay Tibor, „Médiaműveltség, média-írástudás, digitális írástudás”, *Médiakutató*, 10. évf. (2009) 4. szám, 111-116. old.

- Ostorics László, Szalay Balázs, Szepesi Ildikó és Vadász Csaba, *PISA2015 Összefoglaló jelentés*, Oktatási Hivatal, Budapest, 2016. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatatas/nemzetkozi_merek/pisa/PISA2015_osszefoglalo_jelentes.pdf
- Pintér Róbert és Székely Levente, „Bezzeg a mai fiatalok, a tizenéves korosztály médiafogyasztása a többségi társadalom tükrében”, in Dessewffy Tibor, Fábrián Zoltán és Z. Karvalics László (szerk.), *Internet.hu A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 3.*, Tárki Kiadó, Budapest, 2006.
- Prensky, Marc, “Digital natives, digital immigrants Part 1” *On the Horizon*, Vol. 9. (2001) Issue 5., pp. 1-6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
- Rab Árpád, *Bevezetés a digitális kultúrába*, Globe Edit, 2017.
- Rab Árpád, „Az újmédia és a digitális kultúra nemzedéke: virtuális terek, digitalizált hétköznapiak”, in Nagy Ádám és Székely Levente (szerk.), *Negyedszázad, Magyar Ifjúság 2012*, Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely, ISZT Alapítvány, Excenter Kutatóközpont, Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, Budapest, 2016, 277-305. old.
- Rab Árpád, „Bevezetés az információs társadalomba”, in Bányai Edit és Novák Péter (szerk.), *Online üzlet és marketing*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011, 16-35. old.
- Rab Árpád, „Digitális kultúra, A digitalizált és a digitális platformon létrejött kultúra”, in Pintér Róbert (szerk.) *Az információs társadalom - Tankönyv*, Gondolat–Új Mandátum, Budapest, 2007, 182-201. old.
- Rab Árpád és Székely Levente, „Változó ifjúság az információs társadalomban”, in Nagy Ádám (szerk.), *Ifjúságsegítés, Probléma vagy lehetőség az ifjúság*, Belvedere, Palócvilág, Új Mandátum, Budapest–Szeged, 2007, 224-244. old.
- Rogers, Everett M., *Diffusion of Innovations, Fifth Edition*, Free Press, New York, 2003.
- Somlai Péter, „Nemzedéki konfliktusok és kötelékek”, in Bauer Béla és Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék, Ifjúság 2000–2010*, Nemzeti Család-és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 2011.
- Székely Levente és Szabó Andrea (szerk.) *Ezek a mai magyar fiatalok! A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei*, Új Nemzedék Központ, Budapest, 2017.
- Székely Levente, „Az új csendes generáció”, in Nagy Ádám és Székely Levente (szerk.) *Másodkézből, Magyar Ifjúság 2012*, ISZT Alapítvány-Kutatópont, Budapest, 2014, 9-28. old.
- Székely Levente, „Másvilág, Fiatalok az információs társadalomban”, *Új Ifjúsági Szemle*, 4. évf. (2006) 3. szám, 35–45. old.
- Székely Levente, „A jövő médiafogyasztói”, *Új Ifjúsági Szemle*, 5 évf. (2007) 1. szám, 82–92. old.
- Székely Levente, „Fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, média, infokommunikáció”, *Új Ifjúsági Szemle*, 6. évf. (2008), 2-3. szám, 67-74. old.
- Székely Levente, Rab Árpád és Nagy Ádám, „Virtuális ifjúsági munka”, in Nagy Ádám (szerk.) *Ifjúságügy*, Palócvilág, Új Mandátum, Budapest, 2008, 420-445. old.
- Tapscott, Don, *Growing up digital: The rise of the net generation*, McGraw-Hill, Inc., New York, 1997.
- Turkle, Sherry, *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*, Basic Books, New York, 2011.
- Zimbaro, Philip, Nikita D. Coulombe, *Nincs kapcsolat - Hova lettek a férfiak?*, Libri Könyvkiadó, Budapest, 2016.